

Катерина Черкашина

Асистент кафедри банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України

Дослідження /

Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектору України

Значного підвищення конкурентоспроможності банківського сектору України можна досягнути шляхом формування банківських об'єднань. У статті досліджено позитивні і негативні аспекти створення банківських холдингів, специфіки їх функціонування, даються відповідні методичні рекомендації.

В умовах інтеграційних перетворень у світі відбувається взаємопроникнення, переплетення національних економік. Наслідком цих процесів є міграція капіталу з одних країн в інші. В Україні фінансовий сектор чи не першим відчуває на собі вплив глобалізаційних процесів. Для нього характерна швидка експансія іноземного капіталу у банківський сектор країни, що певною мірою негативно впливає не лише на його діяльність, а й на економіку загалом. Аналізуючи кількісну динаміку банків за останні десять років, бачимо, що фінансові установи, які не витримали конкуренцію за умовами ринку, припинили свою діяльність. Із 229 банків, зареєстрованих на кінець 1996 року, на кінець 2007 року залишилося 173 діючих банки [6]. Варто зазначити, що кількість банків, які перебувають у стадії ліквідації, щорічно коливається в середньому від 20 до 40. Це, звісно, підриває довіру населення до банківської системи, кошти якого є одним з основних її ресурсних джерел, і може призвести до кризи фінансового сектору [6]. За підрахунками вчених, на ліквідацію масштабної банківської кризи центральними банками витрачається близько 17% річного ВВП [8].

Зважаючи на це, очевидними є загальні перетворення у фінансовій сфері, які підвищують її конкуренто-

спроможність, – такі, скажімо, як концентрація та консолідація банківського капіталу.

Проблема підвищення конкурентоспроможності банківської системи є предметом уваги багатьох науковців. Зокрема, О. Барановський, аналізуючи приплив іноземного капіталу до фінансового ринку України, наголошує на необхідності певних заходів щодо недопущення зарубіжної експансії у вітчизняну банківську систему [1]. В. Коваленко та О. Крухмаль, зокрема, розглядають питання щодо забезпечення фінансової стійкості банківської системи в загальному аспекті [4]. Кожен з учених пропонує свої шляхи вирішення проблеми зміцнення банківського сектору та капіталізації зокрема. Автор даної статті, формулюючи власне бачення цього питання, пропонує нові методи його вирішення.

КОНСОЛІДАЦІЯ КАПІТАЛУ – НАЙКРАЩІ ЛІКИ

Значна кількість банків України є недостатньо конкурентоспроможною навіть на українському фінансовому ринку, не кажучи вже про світовий. Одна з основних причин цього – недостатня капіталізація вітчизняних комерційних банків. Одним зі шляхів її збільшення є реорганізація банку. Згідно із Законом України “Про

банки і банківську діяльність” основними формами реорганізації банків є злиття, приєднання, виділення, поділ банку, зміна його організаційно-правової форми [7].

Керівництво банків має усвідомити: банкрутство чи ліквідація – значно гірше вирішення проблеми низької капіталізації, аніж, скажімо, злиття чи приєднання. Щоб переконатися в тому, розглянемо розроблені Федеральною комісією страхування депозитів у 1980-ті роки заходи щодо боротьби з банківськими кризами, основою чого слугує матриця, в межах якої вирішуються проблеми, пов'язані з банкрутством банку [4].

Аналізуючи матрицю, доходимо висновку, що банк повинен підлягати ліквідації лише на останньому етапі, коли в ситуацію втручається регулятор. Спочатку вирішувати проблему (скажімо, низької капіталізації) банк має самостійно за допомогою приватного сектору, тобто він може залучити додаткових інвесторів, провести додаткову емісію цінних паперів [3]. Якщо такий шлях вирішення проблеми неможливий або не дає позитивного результату, слід звернути увагу на пропозиції інших фінансово-кредитних установ щодо злиття чи поглинання. Саме такий шлях вирішення проблеми низької конкурентоспроможності банківської системи України запропоновано у статті.

Наголосимо, що за умов злиття чи

поглинання пряме втручання регулятора не обов'язкове, тобто банк вирішує свої проблеми методами, характерними для ринкових умов. І лише після того, як стає очевидним, що він не може підвищити рівень свого капіталу за рахунок коштів акціонерів або шляхом об'єднання, у справу втручається регулятор, аби рефінансувати банк під гарантії держави чи націоналізувати його. А найгіршим варіантом, причому не лише для банку, а й для всієї фінансової системи та економіки країни в цілому, звісно, є ліквідація банку. У цьому разі діяльність фінансової установи припиняється, що певною мірою підриває довіру до всієї банківської системи і навіть може спричинитися до її кризи. Тому оптимальними методами вирішення проблеми конкурентоспроможності є злиття чи поглинання.

Процес об'єднання банківського капіталу в Україні почався ще в 1999 році, тривав він також і в 2006–2007 роках, але мав дещо інший характер. Обсяг же злиттів і поглинань в Україні загалом у 2006 році становив 110 угод на загальну суму 4.9 млрд. доларів США, тобто близько 5.5% від внутрішнього валового продукту. Лідером за обсягами угод став саме фінансовий сектор України – 17 угод на загальну суму 2.88 млрд. доларів США. Дванадцять банків перейшли у власність фінансових груп із Європи, власниками ще двох банків стали росіяни. Як бачимо, у 2006 році спостерігався підвищений інтерес іноземних інвесторів до банківського сектору України, що суттєво відрізняє його від злиттів та поглинань 1999–2005 років, характерних об'єднаннями вітчизняних банків [2].

Отже, в Україні швидкими темпами розвиваються процеси злиття та поглинання, які можна умовно поділити на два етапи:

1. 1999–2005 рр.: об'єднувалися переважно вітчизняні банки;
2. 2006–2007 рр.: зростаюча ак-

тивність іноземних інвесторів щодо купівлі українських банків. Так, у 2005 році в нашій країні налічувалося 23 банки з іноземним капіталом, а в червні 2007 року – вже 42; з них 17 – зі стовідсотковим іноземним капіталом. Їх питома вага у банківському секторі України становить близько 30% [6].

Виявлені тенденції свідчать про експансію іноземного капіталу у вітчизняному банківському секторі. Основна причина цього явища – низька конкурентоспроможність українських банків. Одним із можливих варіантів виходу з такої ситуації є укрупнення вітчизняних банків шляхом злиття та поглинання між собою. Стимулювати ці процеси повинні Національний банк України та законодавча влада шляхом удосконалення законодавства, яке регулює процеси об'єднання.

Водночас вирішити проблему реформування банківської системи можна еволюційним шляхом, без тиску згори, без нав'язування ініціативи законодавчою та виконавчою владою – тобто шляхом створення банківського холдингу.

ЯКЩО ХОЛДИНГ, ТО ЯКИЙ?

Згідно з українським законодавством, зокрема із Законом України “Про банки і банківську діяльність” **банківська холдингова група** – це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки [7]. При цьому материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. Якщо ж дочірній банк набув права власності на акції материнського банку, він зобов'язаний відчужити їх у місячний термін. Банківські холдингові групи дозволяється створювати лише за умови, що угодою про їх створення передбачається виконання

головним банком групи додаткових організаційних функцій стосовно банків – членів групи, а також формування системи управління спільною діяльністю. Банківський нагляд за діяльністю банківської холдингової групи здійснюється на індивідуальній та консолідованій основі. Материнський банк зобов'язаний подавати консолідовано-фінансовий та статистичний звіти групи. Материнський банк банківської холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капіталі кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними.

Проаналізуємо переваги та недоліки створення банківського холдингу на базі українських банків (див. таблицю 2).

Аналізуючи переваги та недоліки створення банківського холдингу, слід чітко усвідомлювати, що будь-який процес або явище має позитивні та негативні моменти, тож рішення про доцільність утворення холдингу необхідно ухвалювати, лише ретельно зваживши всі “за” і “проти”.

Перш ніж прийняти рішення про створення банківського холдингу, необхідно визначити рівень концентрації банківського капіталу в Україні, з'ясувати, чи не є ринок монополізованим. Адже подальше укрупнення призведе до посилення негативних наслідків монополізації. Рівень концентрації у нашому випадку доречно розраховувати за допомогою індексу концентрації Херфендаля-Хіршмана [5]. Цей індекс ґрунтується на обчисленні частки ринку, яку займає кожен банк. Формула для розрахунку має такий вигляд:

$$I_{hh} = \sum_{i=1}^n d_i^2, \quad (1)$$

де d_i^2 – квадрат частки ринку i -го банку;

n – кількість банків.

Для розрахунку ми взяли офіційні статистичні дані сайту Асоціації українських банків [2]. У результаті було отримано індекс концентрації банківського капіталу на рівні 342.4, що свідчить про низьку концентрацію капіталу серед банківських установ в Україні. Монополізованим ринок вважається в тому разі, якщо $I_{hh} \geq 1800$. Отже, можна стверджувати, що в Україні існує значний потенціал щодо концентрації та консолідації банківського капіталу. Проаналізуємо можливі варіанти створення банківського холдингу в нашій країні з урахуванням позитивних і негативних моментів.

Таблиця 1. Матриця запобігання банкрутству

Основні шляхи вирішення проблеми	Банківський статус без змін	Банківський статус змінюється	Банк підлягає ліквідації
Вирішення проблеми в рамках приватного сектору	Банк вирішує проблеми за рахунок коштів акціонерів	Банк поглинається успішним конкурентом	–
Вирішення проблеми за допомогою уряду	Банк отримує додаткове фінансування під гарантії уряду	Регулятор допомагає знайти банк, зацікавлений у придбанні проблемного банку	–
Вирішення проблеми безпосередньо урядом	Банк отримує від уряду додаткове фінансування	Банк підлягає націоналізації	Банк ліквідується

МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ СТВОРЕННЯ БАНКІВСЬКОГО ХОЛДИНГУ В УКРАЇНІ

Варіант 1: холдинг охоплює всі діючі банки України

Перший, гіпотетичний варіант (в реальності він фактично неможливий, але ми розглянемо і його), — це створення єдиного банківського холдингу, що охоплюватиме всі діючі банки України, яких на червень 2007 року налічувалося 173. У цьому разі індекс концентрації дорівнюватиме 10 000, що означає цілковиту монополію банківської справи в країні. Така монополія у банківському секторі має ряд недоліків, а саме:

- повна відсутність конкуренції між банками у боротьбі за клієнта;
- монопольне встановлення цін на банківські продукти і послуги;
- відсутність у банків стимулу до впровадження інновацій;
- досвід Радянського Союзу свідчить, що ефективне функціонування банківської системи за наявності всього двох банків неможливе (у нашому випадку маємо лише один банківський холдинг).

Водночас необхідно підкреслити певні переваги, а саме:

- наявність міцного, конкурентоспроможного щодо іноземних банків вітчизняного холдингу;
- концентрація та консолідація банківського капіталу;
- можливість значних інвестицій у розробку новітніх технологій тощо.

Варіант 2: холдинг охоплює банки, питома вага капіталу яких перевищує 1%

Тепер розглянемо варіант створення банківського холдингу на базі банків, питома вага капіталу яких перевищує 1%. Такими в Україні є: Приватбанк (8.681%), Укрсиббанк (7.016%), Райффайзен банк “Аваль” (6.814%), Укрексімбанк (5.353%), Укрсоцбанк (4.315%), “Надра” (3.227%), Ошадбанк (2.886%), ПУМБ (2.821%), ОТП-банк (2.622%), Брокбізнесбанк (2.378%), Альфа-банк (2.363%), “Форум” (2.020%), “Фінанси та кредит” (1.946%), Кредитпромбанк (1.922%), Укрпромбанк (1.898%), Укргазбанк (1.341%), “Хрешатик” (1.289%), Правекс-банк (1.284%), “Фінансова ініціатива” (1.264%), Південний (1.222%), ТАС-бізнесбанк (1.182%), ВТБ-банк (1.153%), ІНГ-банк Україна (1.108%), ВіЕйБі-банк (1.103%), Родовід-банк (1.048%) [2]. Розрахуємо за формулою (1) індекс концентрації Херфендаля-Хіршмана. Він дорівнюватиме 4 671.905, що свідчить про монопольну владу такого банківського холдингу. Які ж наслідки матиме створення мега-холдингу для банківської системи?

Перше, на що необхідно звернути увагу, — це розмір капіталу. У новоствореного холдингу він становитиме 34 753.62 млн. гривень, або 4 964.80 млн. євро. Такий розмір капіталу дасть змогу видавати великі за сумою кредити, робити значні інвестиції, не турбуючись при цьому про виконання інших нормативів, встановлених Національним банком України. Зауважимо й те, що ризики при цьому

диверсифікуються, розподіляючись серед декількох банків, знижуючи загрозу банкрутства і дефолту.

По-друге, банківський холдинг буде доволі конкурентоспроможним порівняно з іноземними банками, що забезпечить йому довіру з боку потенційних інвесторів, а також акціонерів. Це дасть змогу залучати додаткові кошти шляхом емісії акцій та облігацій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, відкриє перспективи сек'юритизації активів.

Серед недоліків створення мега-холдингу — цілковита монополізація ринку, внаслідок чого інші банки (яких більше 100), не витримуючи конкуренції, будуть змушені або приєднатися до холдингу, або ліквідуватися, або шукати нові методи конкурентної боротьби.

Варіант 3: холдинг охоплює банки, питома вага яких менша 1%

Розглянемо ситуацію, коли у банківський холдинг об'єднуються невеликі за розміром капіталу банки, тобто ті, питома вага яких менша одиниці. (В Україні їх близько 130). В такому разі на ринку банківських послуг функціонуватиме 25 банків, розмір капіталу яких на сьогодні більший порівняно з банками, котрі об'єднуються у банківський холдинг. Розрахуємо, знову ж таки за формулою (1), індекс концентрації Херфендаля-Хіршмана. Він дорівнюватиме 1 300.289. Цей індекс характеризує конкурентний ринок, тому можемо стверджувати, що за такого сценарію банки України діятимуть в умовах конкуренції.

Конкуренція у фінансовій сфері є поширеним та позитивним явищем у країнах із ринковою економікою, але слід з'ясувати: чи матиме створений банківський холдинг достатній рівень капіталу? Розрахунки доводять, що в результаті об'єднання такий холдинг матиме у своєму розпорядженні капітал обсягом 16 158.768 млн. гривень, або 2 308.395 млн. євро, тобто майже вдвічі менший від того, який матиме банківський холдинг, створений із двадцяти найбільших за розміром капіталу банків; також його розмір буде замалим порівняно з капіталом західноєвропейських банків. Та все ж він буде досить значним порівняно з окремим капіталом кожного банку до об'єднання у холдинг.

За такого сценарію на ринку діятимуть 25 комерційних банків та один банківський холдинг. Відношення капіталу банків і холдингу становить

Таблиця 2. Переваги та недоліки створення банківських холдингів

Переваги	Недоліки
1. Зростає конкурентоспроможність вітчизняних комерційних банків.	1. Зміна та ускладнення організаційної структури створеного об'єднання.
2. Відбувається концентрація та консолідація банківського капіталу.	2. Виникає проблема прозорості діяльності банківського холдингу.
3. Банки-учасники холдингу не втрачають своєї юридичної незалежності, на відміну від інших форм об'єднання.	3. Складність системи управління, що потребує нових підходів до менеджменту об'єднання.
4. Значно збільшується ресурсна база, що дозволяє надавати великі кредити без погіршення виконання нормативів.	4. Збільшується кількість ризиків, зокрема відсоткове покриття заборгованості материнської компанії.
5. Кошти декількох банків можуть бути в найкоротші терміни зібрані у єдиний вагомий інвестиційний проект.	5. Існує загроза розподілу холдингу на окремі складові.
6. Банківський холдинг створить серйозну конкуренцію іноземним банкам, котрі активно виходять на український фінансовий ринок.	6. Виникнення монополії на ринку фінансових послуг.
7. Відбувається диверсифікація ризиків, що є кращою з можливих гарантій надійності і стійкості фінансової структури.	

тиму 34 753.62 млн. грн. до 16 158.768 млн. грн., а капітал найбільшого з банків становитиме 4 419.811 млн. грн. Отже, на фінансовому ринку з'явиться банківський холдинг із капіталом, що майже в чотири рази перевищує той, який має найбільший банк України за сучасних умов. Тобто новоствореному холдингу належатиме левова частка капіталу банківської системи.

Варіант 4: холдинг охоплює всі банки України, крім двох державних та найбільшого за розміром капіталу

Розглянемо ситуацію, коли до складу банківського холдингу ввійдуть майже всі банки, за винятком Ощадбанку, Укресімбанку (ці банки є державними) та Приватбанку (він є найбільшим за розміром капіталу в Україні). У цьому випадку індекс концентрації Херфендаля-Хіршмана становитиме 7 014.63, а розмір капіталу – 42 297.79 млн. грн., або 6 042.54 млн. євро. В результаті на ринку виникне монополярна конкуренція, тобто на ньому діятимуть два державні банки (Ощадбанк та Укресімбанк), один великий комерційний банк (Приватбанк) і банківський холдинг.

Така ситуація буде характерною для ринкових відносин, оскільки на ринку присутні кілька банків, тобто існує конкуренція. Стосовно холдингу, то він володітиме (хоча й не вельми значним порівняно з економічно розвинутими європейськими країнами) банківським капіталом, який надаватиме більші суми кредитів та інвестуватиме більші кошти; ризик при цьому стане диверсифікованим. Такий банківський холдинг буде конкурентоспроможним щодо іноземних банків, матиме довіру з боку потенційних інвесторів, успішно здійснюватиме випуск акцій та облігацій, що дасть змогу нарощувати капітал банків більшими темпами.

Варіант 5: створення двох холдингів на базі банків із найменшим рівнем капіталу

Ми розглянули варіанти створення на базі українських банків одного банківського холдингу. Тепер проаналізуємо можливість і наслідки створення двох банківських холдингів:

- першого – на базі 33 банків, розмір капіталу яких становить менше 100 млн. гривень, але більше 70 млн.

грн. (питома вага капіталу останніх у сукупному обсязі становить від 0.139 до 0.196%) та одного з десяти найбільших банків за розміром капіталу – ВАТ КБ “Надра” (розмір капіталу – 1 643.183 млн. грн., питома вага – 3.227%);

- другого – на базі банків з капіталом менше 70 млн. гривень і питоною вагою менш як 0.139%, а також Укрсоцбанку (розмір капіталу 2 197.118, питома вага 4.315) [2].

У результаті таких реорганізацій на фінансовому ринку діятимуть 74 банки та два холдинги. Індекс концентрації Херфендаля-Хіршмана дорівнюватиме 438.107, що свідчить про наявність конкуренції та не створює жодних передумов щодо монополізації банківського сектору України. Капітал новостворених холдингів становитиме відповідно 4 429.615 млн. грн. та 4 667.719 млн. гривень, тоді як капітал Приватбанку – 4 419.811 млн. гривень, що майже дорівнює капіталу кожного з холдингів. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в результаті об'єднання банків із найменшим рівнем капіталу в два холдинги на банківському ринку України буде створено конкурентне середовище, причому зникнуть неконкурентоспроможні банки з низьким рівнем капіталу, що дасть змогу українській банківській системі захиститися від іноземної фінансової експансії, яка останнім часом набирає сили. Варто також зазначити, що обидва холдинги увійдуть до першої п'ятірки банків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновки, що створення двох банківських холдингів дає змогу на практиці відпрацювати всі нюанси нової державної стратегії перетворення фінансової системи країни та вирішити питання низької конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи. У результаті проведення реорганізації, яку було проаналізовано у статті, в Україні з'являться два холдинги, розмір капіталу яких становитиме відповідно 4 429.615 млн. грн. та 4 667.719 млн. грн. При цьому фінансовий сектор не буде монополізованим і створюватиме гідну конкуренцію іноземним банкам.

Як уже зазначалося вище, об'єднання на зразок банківського холдингу мають низку недоліків, пов'язаних зі складністю управління новоствореною структурою, виникненням додаткових ризиків тощо. Але вдоскона-

лення менеджменту, використання методів зниження ризиків дасть змогу підвищити конкурентоспроможність банківської системи України в цілому завдяки можливостям, які з'являються в результаті створення холдингу.

Безперечно, банки треба заохотити, стимулювати до об'єднання. Державі щодо цього доцільно вжити низку заходів:

- затвердити на законодавчому рівні процедури злиття та поглинання, зробивши їх простішими;

- послабити податковий тягар та нормативні вимоги для банків у період їх об'єднання та на час становлення холдингу;

- переконати банкірів, що процедури злиття та поглинання є кращим варіантом, ніж ліквідація або банкрутство;

- розробити стратегічну програму реструктуризації банківського сектору та довести її до відома банків.

Доречною також є консультативно-роз'яснювальна робота, яка допоможе банкам усвідомити економічну доцільність та ефективність об'єднання порівняно з утратою конкурентоспроможності, що обернеться банкрутством. □

Література

1. Барановський О. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусі // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 9. – С. 12–20.

2. Дані про діяльність банків України // www.aub.com.ua.

3. Синки Дж. мл. Управление финансами в коммерческих банках / Пер. с англ. 4-го переработанного изд. / Под. ред. Р.Я.Левиты, Б.С.Пинскера. – М.: Catallaxy, 1994. – 820 с.

4. Коваленко В.В., Крухмаль О.В. Антикризисное управление в обеспеченной финансовой устойчивости банковской системы: Монография. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.

5. Нуреев Р.М. Основы экономической теории. Микроэкономика. – М.: Высшая школа, 1996. – 446 с.

6. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2007 року // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 35.

7. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. // <http://www.rada.kiev.ua>.

8. Compilation Guide on Financial Soundness Indicators / IMF. – 2004. – July, 30 // www.imf.org.